

Ion Gheorghiu

Dr. Laurențiu MĂNĂSTIREANU^{1}*

DIN TRECUTUL CORURILOR BISERICEȘTI TULCENE

Din toate timpurile, o slujbă religioasă fastuoasă, o predică pe înțelesul creștinilor, și o cântare plăcută aveau să atragă poporul spre sfintele lăcașuri. Este știut că muzica bisericească bine și frumos interpretată de slujitorii stranelor, face să vibreze inimile celor ce o ascultă, creează o atmosferă prielnică trăirilor sufletești despovărate de grijile apăsătoare și preocupările vieții cotidiene, mijlocind astfel prin imnurile armonioase, pline de pietate și mărire, contopirea omului cu ființa divină.

Spre sfârșit de secol XIX, la noi în țară, avea să-și facă simțită prezența în societatea creștină, acel curent al indiferentismului religios, considerat o boală a sufletului, pusă de unii pe seama

influenței culturii apusene, de alții pe seama slujitorilor altarelor care nu țineau predici înălțătoare care să exalte sentimentul religios, iar de alții pe seama învățătorilor care aveau ca atribuții predarea religiei și aducerea elevilor la biserică, Duminica și de sărbători, pentru a asista la serviciul divin și a forma corul bisericesc. După P.S. Episcop Partenie Clinceni aflat la cârma Eparhiei Dunării-de-Jos, de care depindea și județul Tulcea, „...una din cauzele pentru care lumea nu mai venea la biserică este și aceea, că nu mai avea pe cine să asculte. Cultul la noi este așa întocmit ca să se cânte la serviciul bisericesc și să se cânte bine”².

Pentru a fi însă, un bun slujitor al stranei, pe lângă voce frumoasă și auz muzical, care erau daruri de la Dumnezeu, se cereau și câțiva ani de studiu, în cele câteva școli de cântăreți înființate pe lângă mitropoliile și episcopiiile din țară. Având în vedere cheltuielile mari cu școlarizarea, pe care trebuiau să le suporte părinții, majoritatea dintre ei săteni, precum și salariile modeste pe care le primeau de la stat cântăreții bisericești, numărul copiilor ce urmau aceste școli era foarte redus, fapt pentru care, bisericile din orașe găseau cu mare greutate cântăreți buni ca execuție și cu școală (conform cerințelor legii), iar strana bisericilor de la sate era slujită mai mult de cântăreți care învățaseră psaltichia (muzica veche) și tipicul din practică.

Cu timpul, urmărind ca serviciul în Biserică să fie cât mai atrăgător, ținând seama și de dezvoltarea gustului muzical al societății către muzica armonică, mai cu seamă în catedrale, dar și în unele bisericile mari din țară, în serviciul divin vor fi folosite tot mai mult și corurile religioase³. Activitatea acestora, din varii motive, avea să fie cu sușuri și coborâșuri, uneori chiar suspendată vremelnic, fapt pentru care, trecutul lor rătăcit prin documente de arhivă și presa vremii, ne este astăzi prea puțin cunoscut.

În cele ce urmează, vom reconstitui istoricul câtorva coruri bisericești din jud. Tulcea, de la înființarea lor până la declanșarea celui de-al doilea război mondial, activitatea acestora fiind pusă în lumină și prin prisma climatului social-cultural local.

CORUL BISERICII CATEDRALE SF. NICOLAE DIN TULCEA

În anul 1877 își începea cariera didactică la școala română din Tulcea tânărul absolvent al seminarului din Ismail, Ion Costescu (n. 2 sept. 1860, Ismail). Corul de elevi format de acesta va participa, în data de 23 noiembrie 1878, la primirea oștirii și a autorităților române în Tulcea și la serviciul divin oficiat cu

această ocazie la Catedrala Sf.Nicolae din localitate. Ion Costescu este și primul profesor de muzică pe care l-a avut noul Gimnaziu cu o clasă din Tulcea înființat în 14 noiembrie 1883 și desființat doar după doi ani de funcționare, prin suspendarea subvenției acordate de stat. În localitate exista la vremea aceea o asociație corală și de recreație a funcționarilor străini de la Comisiunea Europeană a Dunării (CED), despre prestația căreia maestrul Costescu avea să remarce: „sub înrăurirea divină a cântecului coral, al cărui ansamblu contopea simțirea inimilor, înălța sufletele mai presus de cele pământești și prin zborul bucuriilor estetice-morale le apropia de Dumnezeu”⁴.

După desființarea gimnaziului, Ion Costescu avea să plece la București unde va desfășura o activitate notabilă: urmează *Conservatorul de muzică* și audiază cursurile *Facultății de Litere*, înființează societatea corală a studenților universitari, predă muzica la liceele *Gh. Lazăr* (1899) și *Sf.Sava* (1900), și înființează *Institutul Filarmonic Național* (1902), căruia îi testează toată averea sa mobilă și imobilă.

În Istoria Muzicii la Români, Mihail Poslușnicu remarca: „Profesorul I. Costescu o întreagă viață didactică școlară și înafară de ea, a preconizat ideea de educație socială numai prin muzică, convins fiind că, simțul onoarei, respectul de sine și al cuvântului dat, nu se poate mai bine cultiva decât numai prin asemenea asociații”⁵.

În toamna anului 1890, Gimnaziul tulcean de băieți își va redeschide porțile, și timp de trei ani, muzica avea să fie predată de muzicianul Anton Prohasca care va fi și dirijorul corului Bisericii Catedrale din oraș. Alături de fratele său, Friedrich, Anton Prohasca îl va descoperi și îi va îndruma primii pași celebrului violonist de mai târziu, Gheorghe Pantazi Boulanger⁶.

Începând cu anul școlar 1893/1894, timp de 20 de ani, catedra de muzică a gimnaziului tulcean de băieți (transformat în liceu din toamna anului 1897) va fi ocupată de absolventul Conservatorului de muzică din Iași, Mihail Spacovici, cel ce avea să pună pe note poezia lui Vasile Alecsandri, Hora Dobrogeană, piesă corală aflată în repertoriu tuturor ansamblurilor tulcene; în anul 1901, M. Spacovici avea să înființeze societatea muzicală tulceană Armonia care va activa cu succes și sub conducerea maestrului Gh. Zavalide, următorul profesor de muzică al liceului⁷.

În după-amiaza zilei de Duminică, 8 iunie 1903, corul aflat sub bagheta profesorului Mihail Spacovici susținea un concert în Catedrala Sf. Nicolae din Tulcea în folosul sporirii fondului filantropic al societății clerului român Solidaritatea din eparhia Dunării-de-Jos (secția Tulcea) și a corului vocal; potrivit programului

trimis parohiilor din județ, repertoriul abordat era format în majoritate din piese compuse de Gavriil Musicescu: Ectenia mare (sol major), Antifoanele (sol major), Axionul Anului nou (mi major), Pleacă Doamne (concert în la minor), Concertul cununiei (si bemol major), Cine, Cine (concert în si bemol major), Rugăciunea Sf. Simeon (la minor), ș.a.; între cele două părți ale concertului, protoiereul județului Tulcea de la acel timp econ. Ioan Grigorescu susținea conferința cu titlul Raportul între credință și știință⁸.

Pentru serviciile aduse învățământului secundar, în anul 1904 maestrului de muzică Mihail Spacovici i se va conferi medalia Răsplata Muncii cl. II⁹.

În februarie 1908, dirigintele corului bisericii Catedrale din Tulcea este numit Ion Niculescu, iar din decembrie, același an, corul va fi condus de maestrul Gh. Zavalide, absolvent al Conservatorului din Iași¹⁰.

În toamna anului 1912, cu 27 de instrumente de suflat și cu elevii liceului de băieți, având și sprijinul muzicii reg. 33 inf. din oraș, sub îndrumarea șefului muzicii militare, căpitanul Grigore Emilian (veteran din războiul de independență), maestrul Gh. Zavalide va înființa o fanfară, cu un repertoriu bogat. Între anii 1912-1914, primul conducător al fanfarei, din partea elevilor, a fost elevul Dinculescu M. Gheorghe, mai târziu colonel în Brigada 1 mixtă munte, licențiat în drept, cavaler al Ordinului Mihai Viteazul, căzut eroic pe câmpul de luptă, în cel de-al doilea război mondial¹¹.

Despre lucrările religioase aflate în repertoriul corului Catedralei tulcene, știm că în toamna anului 1920, când maestrul Zavalide urma să fie transferat la Sibiu, acesta returna bisericii șapte partituri din Liturgia Sf. Ioan Hrisostom prelucrată și scrisă pe notație liniară de Gavriil Musicescu, partituri primite de la fostul protoiereu al județului, econ. Nicolae Gheorghiu, iar când i s-a cerut și lucrarea Cântările Sf. Liturghii de Simeon Niculescu, o transpunere pe patru voci a cântărilor bisericești de pe psaltichie, pe note liniare, trimisă de episcopul Nifon al Dunării-de-Jos în anul 1914, Zavalide avea să declare că-i fusese luată împreună cu mai multe cărți, în timpul ocupației bulgare¹².

Maestrul Gh. Zavalide va rămâne totuși să predea muzica la Liceul de băieți din Tulcea, însă în toamna anului 1924, fiind încă în floarea vârstei, avea să fie smuls de moarte dintre cei dragi. În mormântarea a avut loc la 19 septembrie 1924, iar la Catedrală, unde era depus corpul neînsuflețit, directorul liceului Const. Motomancea avea să vorbească despre meritele decedatului ca om, profesor, compozitor și român, după care muzica militară și fanfara liceului de băieți Pr. Carol au cântat Valsul lui Vlaicu, satisfăcându-se astfel ultima dorință a profesorului care era autorul piesei;

de la Catedrală, cortegiul funebru a pornit pe străzile din centrul orașului (Sf. Nicolae, Carol), pe lângă biblioteca liceului de băieți Pr. Carol (înființată de elevii cursului superior, în anul 1921), iar la intersecția străzilor Paul Stătescu cu 14 Noiembrie, în apropierea liceului Pr. Carol, profesorul Gh. Constantinescu, licențiat în farmacie, profesor de științele naturale și chimie, a vorbit despre viața fostului său coleg; în fața cercului didactic a vorbit institutorul Radu Topor, fost revizor școlar, iar în cimitirul comunal Eternitatea, elevul Gh. Craioveanu care a stors lacrimi mulțimii¹³. Soția maestrului Zavalide, Valeria Zavalide, va activa ca profesoară de muzică la Tulcea până în toamna anului 1941 când va ieși la pensie.

Postul de diriginte al corului Catedralei din Tulcea devenind vacant după decesul maestrului Zavalide, repetițiile corului format în mare parte din elevele externatului secundar de fete din localitate, urmau să aibă loc sub conducerea compozitorului și dirijorului Ioan Morozov (n. 1885, Telița), fiul venerabilului părintelui Neculai Morozov de la biserica Schimbarea la Față din Tulcea. Maestrul Morozov absolvise Conservatorul de muzică și artă teatrală din București având ca profesori printre alții pe Kirchner și Alfons Castaldi, după care obținuse prin concurs conducerea corului capelei Ambasadei ruse din București. După experiența tulceană, Ioan Morozov va ajunge profesor de muzică la liceul Mircea cel Bătrân din Constanța, și va conduce și corurile Episcopiei Tomisului, al seminarului teologic și al școlii normale din localitate, fiind considerat de presa constănțeană drept un „sensibil preot al melodiei ca și ceilalți creatori de artă de aci, plămădiți din cosmopolitismul vieții noastre nuanțată de etnicismul sufletesc al atâtor neamuri...”¹⁴. Despre compozițiile sale corale, în Dobrogea Jună din 16 iulie 1924, publicistul și omul de teatru Sever Cărpinișan avea să scrie: „Bucățile d-lui Morozov, au caracteristica unei game complete de simțire. Tristețea, veselia, epicismul-toate își au tonul determinat și uimitor de simplu, în simfonia cântecelor compozitorului. Nuanțele însăși ale acestora, sunt meandrele aceluiși izvor simplu și curat: sufletul omenesc”¹⁵.

Implicat în viața spirituală tulceană, corul bisericii Catedralei din Tulcea participa deseori și la sărbătorile religioase mai însemnate pentru comunitățile de creștini ortodocși din județ, precum sfințirea vreunui lăcaș sau hramul vreunei biserici.

În 8 septembrie 1912, când s-a sfințit biserica cea nouă din cătunul de pescari Pătlăgeanca și au fost de față ministrul domeniilor N. Lahovari, directorul general al pescăriilor statului, dr. Grigore Antipa, principesa Bibescu și alți demnitari, răspunsurile în

timpul Sf. Liturghii au fost date de corul Catedralei condus de Gh. Zavalide¹⁶.

Biserica din Slava Rusă avea să fie sfințită în Duminica din 18 noiembrie 1934, slujba sfințirii fiind săvârșită de protoiereul județului econ. D. Țară, înconjurat de un sobor de preoți, iar răspunsurile liturgice au fost date de corul bisericii Catedralei format la vremea aceea din membri Ateneului popular Dobrogea din Tulcea, aflat sub președenția neobositului învățător și fost revizor școlar Panait Ignat, printre participanți la acest eveniment aflându-se și deputatul țărănist Nicolae Georgescu-Tulcea și deputatul liberal Gh. Șerban; în același an, de hramul catedralei Sf. Nicolae din Tulcea, același cor dădea răspunsurile la serviciul divin săvârșit în sobor de preoții parohiei; printre credincioși s-au aflat și membri sindicatului Sf. Nicolae a muncitorilor din port, care și sărbătoreau patronul în fiecare an, în altă parohie din oraș; la sfârșitul slujbei, s-a făcut pomenirea ctitorilor în fruntea cărora au fost pomeniți și numele marilor regi Carol I și Ferdinand I¹⁷.

În toamna 1934, avea să fie transferat ca paroh al Catedralei din Tulcea, părintele Ion Vasilian, fost preot al Catedralei episcopale din Galați și consilier referent al Episcopiei, care, în doar câteva luni, avea să închege un cor numai al Catedralei, care de atunci va cântat în mod regulat, făcând podoaba slujbelor din Duminici și sărbători.

După câțiva ani însă, Țara avea să intre în iureșul celui de-al doilea război mondial, iar părintele paroh Ioan Vasilian și cântăreții Catedralei aveau să plece pe front, iar activitatea corului avea să fie suspendată; pr. Ioan Vasilian, mobilizat de la 6 iunie 1941, la ambulanța div. 21 inf., avea să ia parte la luptele de la Oancea-Covurlui,

Țiganca-Stoenești Basarabia și Iosca-Troescoe Transnistria, fiind demobilizat la 21 august 1941¹⁸; cântărețul Alecu Avram, plecat pe front cu reg. 11 Siret Galați, va lua parte la luptele de la Oancea-Covurlui, Țiganca-Stoenești, Troescoe, Vacarjani, Dalnic și Odesa, fiind demobilizat la 17 octombrie 1941; cântărețul Sandu Popa, va fi concentrat de la 6 iunie 1941 până la 15 februarie 1942, iar de la 10 iulie 1943 avea să fie concentrat la Centrul AP Tulcea, iar cântărețul Ioan Gâdei, fiul cântărețului Neculai Gâdei din parohia Comănești (jud. Covurlui), avea să moară în luptele din jurul Odesei, în ziua de 9 octombrie 1941, lăsând în urmă o soție și un fiu de nici 4 ani¹⁹.

CORUL BISERICII CATEDRALE DIN SULINA

De la desființarea *Societății filarmonice* a regretatului priț, scriitor și artist Dimitrie Moruzi, în 1895, odată cu ieșirea sa din serviciul de subprefect al plasei Sulina, manifestarea artistică din localitate avea să fie întreținută mai cu seamă de corul Bisericii Catedrale *Sf. Nicolae*, opera muncii părintelui Ioan Gheorghiu, hirotonit mai întâi diacon (1896), iar mai apoi preot (1899), pe seama acestei parohii însemnate de la Gurile Dunării.

Despre greutățile începuturilor, părintele avea să-și amintească: „Fetele din cor, în majoritate străine, nici nu știau bine românește și din cauză că nu aveam nici un instrument muzical le cântam din gură până să învețe vreun imn religios sau național, fapt ce mi-a provocat mari dureri în piept ce erau să-mi curme firul vieții, dacă nu cheltuiam toată zestrea bănească din partea soției mele și aceasta

numai din dorința de a avea un cor și în ceea ce privește serviciul divin-a pune biserica de aici pe picior de egalitate cu cele mai mari biserici din țară”²⁰.

Prin vocile de valoare care le reunea și prin repertoriul ales, corul respectiv avea să-și creeze cu timpul un meritat renume. În mai 1904, cu ocazia vizitei Familiei Regale la Sulina, corul Bisericii Catedrale format din 15 fete îmbrăcate în costume naționale, uniformă oficială a coriștilor, avea să fie remarcat de Regina²¹.

În anul 1906, cu ocazia Expoziției generale a României de la București, corul avea să cânte la Arenele Romane, când s-a dăruit Capitalei de către viceprimarul Romei copia în bronz a Lupoacei Capitoline, și la Pavilionul Dobrogei, din cadrul expoziției, în ziua când a fost vizitat de M.S. Regele (12 septembrie)²²; pentru aceste prestații, corul avea să primească o diplomă de onoare cu medalie de aur, iar dirigintele corului, econ. Ioan Gheorghiu, medalia de aur cu diplomă specială²³.

Marți 8 septembrie 1909 (Nașterea Maicii Domnului), corul din Sulina avea să participe la sfințirea bisericii din Hârșova care a fost săvârșită de episcopul Nifon al Dunării-de-Jos (1909-1921), în prezența A.S. Regale și a ministrului cultelor și instrucțiunii publice Spiru Haret. Deplasarea celor 28 de persoane care formau corul s-a făcut cu vaporul *Societății austriece de navigație pe Dunăre* (DDSG), iar deplasarea a durat în total 5 zile²⁴.

În toamna anului 1909, ministrul cultelor acorda celei mai talențate coriste o bursă de studii la Conservatorul din București, pentru a-și cultiva admirabila voce²⁵.

În luna mai 1912, corul avea să participe la lași la serbările prilejuite de inaugurarea statuii

domnitorului Alexandru Ioan Cuza, ocazie cu care profesorul N. Iorga a adus elogii corului de modul cum își face datoria patriotică la Gurile Dunării.

Duminică 24 iunie 1912 (Nașterea Sf. Ioan Botezătorul), cu ocazia serbării de sfârșit de an a școlilor primare de băieți și fete din Tulcea, spre a da proporții și mai mari acestui eveniment însemnat, care, de regulă, avea loc în Sala de Conferințe, primăria avea să invite corul Catedralei din Sulina dirijat de părintele Ioan Gheorghiu. Ziarul local Vocea Adevărului din 6 iulie acel an, remarca dintre cele 20 de persoane ce alcătuiau corul, elementele de valoare: d-ra Anastasia Mihăileanu (soprană), d-ra Elena Mihălescu (altistă), Mihail Berariu (singurul bas) și Gh. Hariton (singurul bariton)²⁶, ultimii doi fiind și slujitorii stranei bisericii din Sulina: Mihail Berariu, cântăreț I, din data de 1 mai 1911, era absolut al școlii de cântăreți de pe lângă Mitropolia Moldovei, iar Gh. Hariton, era cântăreț al II-lea, în funcție din anul 1900, și funcționar în serviciul sanitar Sulina. În același spectacol avea să cânte și corul elevilor externatului Principesa Ileana din Tulcea aflat sub conducerea d-rei Enrieta Paikerd, laureată a Conservatorului de muzică din București, precum și corul liceului de băieți Principele Carol condus de maestrul Gh. Zavalide²⁷.

Corul Bisericii din Sulina se întreținea din subvenția primită de la primăria orașului, 4.000 lei anual, începând cu anul 1900, precum și din fondurile obținute cu ocazia spectacolelor date. De pildă, pentru obținerea banilor necesari deplasării la Expoziția Generală de la București (1906), corul a susținut în ultima sâmbătă a lunii iunie un concert în sala teatrului Carmen Sylva din Sulina; în pauzele dintre acte, coriștii au

interpretat vodevilul Cinel-Cinel de V. Alecsandri²⁸. În aprilie 1919, coriștii plătiți de primărie erau: Gh. Hariton și Sever Tănăsescu (baritoni), Const. Nedelcu (tenor), Nicolae Culescu (bas), Niculina Manu, Alexandrina Roșca, Elena Tolea, Haritina Caciuc, Maria Greceanu (soprane) și Eugenia Gheorghiadă, Maria Nedelcu și Olga Manu (altiste)²⁹.

Mobilizat chiar de la declararea războiului (14 august 1916), profesor al reg. 73/78 inf. Tulcea, părintele Ioan Gheorghiu avea să plece pe front, lăsându-și soția și cei patru copii în voia sorții la Sulina, unde servise 20 de ani ca preot paroh. Îndeplinindu-și cu sfințenie datoria, a fost avansat la gradul de căpitan, chiar pe câmpul de luptă, și decorat cu Steaua României cu spade, pentru „zel, devotament și bravură”. Orașul Sulina fiind devastat și ruinat în timpul războiului de luptele ce s-au dat în acel port, în primăvara anului 1919 i se eliberează la cerere carte canonică pentru ieșirea din eparhie și stabilirea în Basarabia, ca preot la Catedrala din Chișinău³⁰.

Pentru a sărbătorii, așa cum se cuvine, împlinirea a 20 de ani de activitate, în data de 7 octombrie 1919, sub patronajul ministrului Const. Colțescu, delegatul României în CED, corul Bisericii Catedrale din Sulina a susținut un concert vocal interpretând în fața a peste 200 de localnici mai multe cântări religioase și populare alese din repertoriul celor mai cunoscuți compozitori precum Gavriil Musicescu și Ion Vidu. În lipsa părintelui Gheorghiu, întemeitorul corului, dirijorul corului în acea seară a fost cântărețul bisericii Gh. Hariton. Doamna Henriksen, o distinsă pianistă din localitate care cunoștea în deaproape activitatea acestui cor în acești 20 ani și-a dat concursul său la pian, magistratul

Ioan-Eugeniu Linde, un pasionat iubitor al muzicii, și domnișoara Daria, o fină contra-alto, au binevoit să cânte câteva bucăți alese. Cu această ocazie, domnișoara Olga Manu, o contra-alto care cânta în cor de 16 ani neîntrerupt, își anunța retragerea pentru a se căsători, iar publicul o va aplauda îndelung, „singura ei răsplătă afară de mulțumirea sufletească că și-a făcut datoria de româncă”³¹.

Pe timpul iernii, când Dunărea era blocată de ghețuri iar drumurile erau troienite de zăpadă și viscol, viața cotidiană a orașelului avea să fie animată de ansamblurile culturale locale și de cele ale bastimentelor străine sosite pe mare.

La 30 decembrie 1921, ofițerii crucișătorului englez Concord aflat în portul Sulina au dat un concert pentru comunitatea greacă de aici³². La rândul ei, oficialitatea română din localitate organiza într-una din zilele lunii ianuarie 1922, un concert cu muzică românească și dansuri naționale. Pentru acest eveniment, cântărețul catedralei din Sulina, Gh. Hariton, pe vremea aceea și maestru de muzică la gimnaziul local, a întrunit corurile catedralei, a societății comunității elene Hygea și al gimnaziului, interpretând mai multe bucăți de Gavriil Musicescu și Ioan Vidu. Maestrul Hariton avea să cânte în limba engleză balada When the King fiind acompaniat la pian de sublocot. Corozel, iar doamnele Virginia dr. Stănescu și dra. Aurora Jurist vor interpreta diverse arii și romanețe. Căpitanul Ștefan Baicu, comandantul garnizoanei din localitate, maestru de gimnastică și profesor la gimnaziul local a condus o echipă de opt domnișoare în jocurile Mureșanca și Matelotul. Au fost invitați toți ofițerii de pe crucișătorul englez Concord, cu echipajul, ofițerii tuturor vapoarelor comerciale străine aflate în port și

câțiva notabili din oraș³³.

Reîntors în Dobrogea în toamna anului 1922, ca paroh al bisericii Sf. Dumitru din orașul Babadag, pr. Ioan Gheorghiu, va termina de construit împreună cu parohienii biserica nouă începută încă din anul 1903, va cumpăra un clopot demn de această biserică, iar în ziua de 8 ianuarie 1928, cu ocazia sfințirii, va inaugura și corul bisericii³⁴.

Fiind și confesorul regimentului 33 inf. și garnizoanei Tulcea din vara anului 1927, părintele Gheorghiu integrează în acest cor și câțiva militari, și cu această *Societate corală* numită *Mircea-Vodă*, va participa ani la rând la viața religioasă și culturală a județului.

În arhivele locale se păstrează programul concertului dat în orașul Tulcea, în Duminica din 17 iunie 1928, de corul militaro-civil al bisericii din Babadag sub conducerea preotului Ioan Gheorghiu. La ora 9 dimineața, în biserica Sf. Nicolae (catedrala orașului), corul urma să dea răspunsurile la Sf. Liturghie după partiturile răposatului compozitor Gavriil Musicescu și la parastasul pentru morții din războiul pentru întregirea neamului, căzuți pe câmpul de onoare, din reg. 33 inf. Tulcea. La ora 5 după-amiază, în Arena Mircea (grădina de vară a liceului Principele Carol), sub patronajul col. Homoceanu Teodor comandantul garnizoanei și reg. 33 inf., era anunțată o serbare care începea cu Imnul Regal, executat de cor, urmat de bucățile: Concertul Învierii, Hora Dobrogeană, Auzi Valea, Pâc, Pâc; urma Predica Despre fericire, există ea? ce ziceau cei vechi, ce învață Sf. noastră biserică, după care erau interpretate bucățile corale: Dorul meu, Auzi-am auzit, Răsunetul Ardealului (doină), Mă duc și eu la moară, iar între pauze, muzica reg. 33 Inf. avea să cânte arii alese³⁵.

Dobrogea Jună din 9 ianuarie 1932, menționează și activitatea corului de intelectuali din Babadag condus de institutorul Paul Constantinescu, dirigintele școlii primare de băieți, care, pentru menținerea datinilor românești, umblase cu *Moș Ajun*, fondurile adunate urmând să fie donate restaurării bisericii din Babadag.

În Duminica din 14 octombrie 1934, cu ocazia semicentenarului reg. 33 inf. Tulcea, ca fost confesor al regimentului, părintele Ioan Gheorghiu avea să participe la sfințirea troiței din cimitirul eroilor din Tulcea³⁶. Fiind deja pensionar, în primăvara anului 1938, părintele Gheorghiu avea să fie numit primar al orașului Babadag, însă, la finele lunii noiembrie același an prefectura avea să-i retragă delegația³⁷.

Cât despre corul bisericii din Sulina, acesta avea să-și continue în perioada interbelică activitatea

remarcabilă sub bagheta profesorul Sever Tănăsescu, maestru de muzică la gimnaziul mixt „Casa Națională” din localitate. Astfel, avea să cânte în fața Regelui Carol al II-lea, cu ocazia vizitei din 24 mai 1932, în cadrul serbărilor nautice de la Sulina, ocazionate de împlinirii a 75 de ani de la înființarea CED, de față fiind diplomații străini și ofițerii superiori din marina de război a țării-lor componente CED, membri guvernului în frunte cu prim-ministrul N. Iorga, precum și înalții clerici ai Dobrogei.

În vara aceluiași an, părintele Gala Galaction, profesor la Facultatea de teologie din Chișinău, misionar, scriitor și publicist, vizita orașul Sulina și împrejurimile, și în Duminica din 17 iulie și de Sf. Ilie avea să asiste la Sf. Liturghie, cu această ocazie predicând credincioșilor ortodocși, în prima zi despre Pace, iar în a doua zi despre Proorocul Ilie. Conform corespondenței de la fața locului, publicată în *Dobrogea Jună* din 30 iulie 1932: „Ascultătorii au sorbit cu mult nesaț cuvintele distinsului vorbitor, cu înfățișare de blând și sfătuitor apostol”; părintele paroh Simion Vârgolici avea să-i solicite președenția Comitetului de construcție a noii catedrale din localitate, aflată în construcție încă de dinainte de război, iar părintele Galaction a primit bucuros, iar corul bisericii din Sulina, sub conducerea maestrului Sever Tănăsescu, „a căutat să dea evenimentului un fast deosebit executând la Sf. Liturghie răspunsurile și imnurile de E. Wachmann, în mod impecabil”³⁸.

La 2 octombrie 1932, corul bisericii din Sulina dădea răspunsurile la slujba de sfințire a bisericii noi de la mănăstirea de maici Celic-Dere, primind cuvinte de laudă din partea înalților ierarhi care, alături de episcopul Cosma al Dunării-de-Jos, slujiseră în sobor: mitropolitul Gurie al Basarabiei, episcopii Ghenadie Niculescu al Buzăului, fost protoiereu al Tulcii (1904-1910) și Grigorie Comșa al Aradului, și arhieriei Tit Simedrea, vicarul Sf. Patriarhiei, și Grigorie Leu, vicarul Sf. Mitropolii a Moldovei³⁹.

Cu ocazia Tedeumului de la 10 Mai 1933, ministrul delegat al Franței la CED, Marcel Rey, în numele tuturor miniștrilor delegați prezenți în biserica din Sulina, avea să felicite corul spunând că „Un asemenea cor nu se găsește în marile Catedrale ale Apusului”⁴⁰.

În Duminica din 6 septembrie 1936, cu ocazia vizitei canonice a episcopului Cosma în parohiile din Deltă, în biserica ortodoxă Sf. Nicolae din Sulina avea să se oficeze cel mai somptuos serviciu divin din câte s-au pomenit, aceasta datorându-se în parte și corului bisericii aflat sub conducerea maestrului Sever Tănăsescu.

CORUL BISERICII SF.APOSTOLI PETRU ȘI PAVEL DIN MĂCIN

Cel dintâi cor al bisericii *Sf.Apostoli* din Măcin, un cor bărbătesc pe patru voci, înființat în anul 1901, de tânărul Gh. Tărăbuță, copist la primărie și apoi slujitorul stranei bisericii, nu a activat decât vreo doi ani de zile după care s-a desființat. Talentatul dirijor era fiul părintelui econom stavrofor Nicolae Tărăbuță, preot slujitor la biserica *Sf. Nicolae* din Galați, și profesor de muzică orientală bisericească la școala de cântăreți din Galați, înființată în anul 1903.

Încercări pentru reînființarea corului au făcut econ. Vasile Vasilescu, venit la Măcin în anul 1907, ca supra-numerar de la catedrala *Sf. Nicolae* din Tulcea, foștii coriști ca Ion Nicolof și Eraclie Aslan, comercianți din localitate, precum și persoane sosite întâmplător cu serviciul în acest oraș, care aveau și ceva practică de cânt; parohia fiind lipsită de fonduri, primăria va acorda mici subvenții, s-au făcut repetiții și s-a cântat în biserică, însă fără succes⁴¹.

În 27 septembrie 1913, din inițiativa și prin stăruința preotului ajutător Constantin Gherghișan de la biserica din localitate, în sala societății culturale Lumina din oraș, câțiva din vechii coriști aveau să pună bazele unui cor bisericesc pe trei voci care urma să facă repetiții, în mod regulat, de două ori pe săptămână⁴². Absolvent al seminarului Veniamin Costache din Iași, părintele Constantin Gherghișan fusese hirotonit în primăvara anului 1906 pe seama parohiei Azaclău (I.C. Brătianu) unde va sluji până în toamna anului 1910, când avea să fie transferat ca preot ajutător la biserica *Sf. Apostoli* din Măcin⁴³.

Corul vocal aflat sub conducerea inimosului preot era format din Petre Stegărescu, Victor V. Dogaru, Eraclie Aslan și Ion Nicolof, la care s-au alăturat apoi și Hristache Gheorghide și N. Vămășescu, polițaiul orașului, care cunoștea Liturgia din Cartea de muzică bisericească pe psaltichie și pe note liniare pe trei voci a episcopului Dunării-de-Jos, Nifon Niculescu (1909-1921)⁴⁴. Cartea respectivă fusese tipărită în anul 1902, în 10 mii de exemplare, care au fost împărțite în dar bisericilor și școlilor, lucrarea fiind recomandată și în programa școlilor de cântăreți bisericești.

Cu ordinul nr. 1033/1914, episcopia avea să aprobe reînființarea corului, iar primăria orașului avea să aloce în buget, începând cu același an, o subvenție pentru cor de 480 lei, sumă din care se acoperea unele cheltuieli strict necesare, precum cumpărarea de broșuri și chiria unei camere în care se făceau repetițiile⁴⁵. Verificând prestația corului, proestosul plasei Măcin, econ. Ioan Manta din parohia Greci, consemna

în procesul verbal din 12 iunie 1915, faptul că membrii corului erau creștini ortodocși cu o bună reputație morală, oameni cu afaceri (negustori, funcționari, meseriași), și aveau „pregătirea trebuincioasă atât cât permit și împrejurările materiale la Măcin”⁴⁶, iar pe baza acestui raport, episcopia aproba ca dirijor pe părintele Const. Gherghișan și ca subdirijor pe Petre Stegărescu⁴⁷.

Peste timp, în anii '30, corul bisericesc format din 15 fruntași ai orașului va fi dirijat de fiul părintelui paroh Ctin. Gherghișan, pr. Dumitru Gherghișan, absolvent al Seminar *Sf. Andrei* Galați (1927), hirotonit în 1 ianuarie 1929 pe seama parohiei Carcaliu⁴⁸, iar din vara anului 1930 transferat la parohia Măcin ca preot ajutător al părintelui său⁴⁹. Dobrogea Nouă din 14 ianuarie 1932 consemna faptul că, în prima zi de Crăciun, slujba resfințirii bisericii din Măcin, după reparație, a fost oficiată de pr. paroh Ctin. Gherghișan iar răspunsurile au fost date de corul bisericii, aflat sub conducerea fiului său, pr. Dtru. Gherghișan, iar pentru încurajare, comitetul parohial acordase corului 1.500 lei⁵⁰.

Activând și în cadrul căminului cultural *Vasile Constantinescu* din localitate, corul aflat sub conducerea neobositului preot Dtru. Gherghișan se va face cunoscut atât în județ cât și în afara acestuia. Activitatea coriștilor fiind de regulă puțin răsplătită din punct de vedere material, localnicii cu voce frumoasă erau atrași în cor și pentru că aveau posibilitatea să călătorească prin țară, cu ocazia festivalurilor artistice susținute în alte localități.

În perioada 18-25 iulie 1936, cu binecuvântarea episcopului Cosma al Dunării de Jos, corul bisericesc *Sf. Ap. Petru și Pavel* din parohia Măcin care număra 30 de persoane va pleca în propagandă culturală religioasă în direcția Brăila-Ploești-Brașov, cu scopul răspândirii prin ședințe culturale corale a cântărilor bisericești și populare⁵¹.

Plecarea coriștilor din Măcin a fost în seara zilei de 18 iulie, la ora 9, cu mașina până la Ghecet, de unde au trecut Dunărea cu bărcile la Brăila, îndreptându-se apoi spre gară unde au plecat cu trenul personal de 11,45 către București. La ora 4 dimineața au ajuns la Ploești unde au vizitat orașul, iar la 6,50 dimineața și-au continuat călătoria cu trenul spre Brașov.

Primul popas l-au făcut în comuna Poiana-Câmpina (jud. Prahova), unde au ajuns la ora 8, și s-au îndreptat spre Școala de îndrumări sociale (școala superioară țărănească) de pe lângă *Fundația Culturală Regele Carol II*, unde au stat până a doua zi. Aici au fost întâmpinați de Apostol D. Culea, directorul general al *Fundației Culturale Regale*, împreună cu cursiștii. Fiind Duminică dimineața, cu învoirea preotului paroh din

comună, au dat răspunsurile la *Sf. Liturghie* în biserica *Adormirea Maicii Domnului*, unde au luat parte dna. și dl. Ap. Culea, dl. Oancea profesor de muzică din Ploești și dl. Gh. Dumitrescu, directorul școlii țărănești, care le-au adus la sfârșit mulțumiri pentru răspunsurile date care au fost executate ireproșabil.

Apostol D. Culea, publicist, cu o operă însemnată în domeniul pedagogiei, era un vechi prieten al dobrogenilor; fost institutor la școala de aplicație a școlii normale din Galați, activase în tinerețe și institutor la Tulcea, iar în vara 1934, însoțise echipa culturală trimisă de fundație la Pecineaga, comună mare, de oameni gospodari, din plasa Măcin (jud. Tulcea).

În aceeași zi, la ora 6 după-amiaza, au dat un concert cu intrare liberă în căminul cultural Înălțarea din localitate, executând 6 piese corale religioase și 12 populare.

Școala superioară țărănească din comuna Poiana-Câmpina (jud. Prahova), cu durata de 2 ani, câte 4 luni pe an, era urmată de 24 de elevi, băieți cu vârsta între 18 și 29 de ani. Programa școlii inspirată din problematica satelor de deal și de munte, prevedea lecții teoretice și practice din domeniile muncii (întocmirea gospodăriei, agricultură, pomicultură, zootehnie, avicultură, etc.) și sănătății (igienă și medicină populară, exerciții sportive și tir), precum și lecții de viață morală și religioasă și de bună purtare, cântări bisericești și citirea Cazaniei. În vacanțe, fiecare elev pleca acasă cu pomi roditori de sădit, cu diferite semințe, stupi, hrănitore de păsări și obiectele lucrate de ei în atelier, iar directorul și agronomul școlii, își vizitau elevii dându-le îndrumări și să vadă cum aplicaseră învățăturile⁵².

A doua zi, luni 20 iulie 1936, sărbătoarea *Sf. Ilie*, au plecat spre Comarnic, unde cu învoirea pr. Florian Popescu, a cărui instalare se făcea de către Protoiereul din Breaza chiar în acea zi, au dat răspunsurile la *Sf. Liturghie*. De aici, cu trenul de 1,30 după-amiaza, au plecat spre Azuga unde au vizitat fabrica de sticlă și fabrica de bere din localitate, după care și-au continuat drumul cu trenul spre Predeal, unde s-au oprit peste noapte, fiind primiți și găzduiți prin bunăvoința directorului internatului CFR care le-a pus la dispoziție două dormitoare.

A doua zi, la ora 11,55 au luat trenul îndreptându-se spre Brașov, localitate necunoscută multora dintre coriști, unde au fost primiți și găzduiți la stadionul sportiv al orașului, plătind câte 40 lei de persoană în afară de masă. A doua zi au vizitat obiectivele turistice din oraș, iar cu trenul de 12 s-au reîntors spre Brăila unde au ajuns, la 11,45 seara; din gară au mers pe jos până la debarcader, de unde cu bărcile au trecut

Dunărea la Ghecet, iar de aici cu mașina au ajuns acasă la ora 1 noaptea în seara zilei de 22 iulie⁵³.

Dintr-un program tipărit cu ocazia acestei deplasări, în prima parte a concertului au fost interpretate piesele religioase: Cânt și voi cânta Domnului-concert religios (Dmitry Bortneansky), Slavă între cei de sus lui Dumnezeu (G. Musicescu) și piesele laice: Dorul (I. Morozov), *Și-am zis verde rozmarin* (C. Meittert), Toarce lele (Nicolae Oancea), Coasa (I. Vidu), La răchita rămuroasă (Teodor Teodorescu), iar în partea a doua a concertului, piesele laice: Vara grânelor se coc, Ana Lugojana și Negruța (I. Vidu), Nu-s parale (Gh. Dima), Trageți hora (C. Meittert), Voința Neamului (Ion Cr. Danielescu) și piesele religioase: Heruvicul și Ca pre Împăratul, Răspunsurile mari (Starovuschy), Cuvine-se cu adevărat, Tatăl nostru (I. Ghica Comănești).

Corul pregătit de părintele Dumitru Gherghișan avea să activeze cu frumoase rezultate până în preajma celui de-al doilea război mondial. La congresul căminelor culturale din 7-8 iunie 1938 de la București, din cele 42 de coruri intrate în concurs, corul mixt al căminului cultural din Măcin, condus de părinte, format din 35 coriști, care cânta în timpul sărbătorilor la biserică dar și la șezătorile organizate de cămin, obținea premiul al II-lea⁵⁴, iar peste un an, în 7 iunie 1939, la concursul corurilor căminelor culturale care a avut loc în Arenele Romane din Parcul Carol, formația care a interpretat cântecul Foaie verde de tutun, cules de Apostol D. Culea, obținea o mențiune⁵⁵.

CORUL MĂNĂȘTIRII DE MAICI CELIC-DERE

Înființarea corului de maici din mănăstirea Celic se datorează stăruinței episcopului Nifon al Dunării-de-Jos care, la scurt timp după înscăunare (26 martie 1909), îl detașează pe psaltul Nicolae Gheorghiu de la Galați, la acest sfânt lăcaș, cu îndatorirea de a forma un cor și de a-l pregăti astfel încât să poată acompania serviciul divin din ziua de hram din acel an (15 august 1909)⁵⁶.

Episcopul Nifon era un bun cunoscător al cântărilor bisericești, iar serviciile divine oficiate de P.S. Sa în bisericile din Capitală, pe când era Arhiereu și vicarul Sfintei Mitropolii, erau elogiuate în publicațiile vremii. De pildă, în anul 1904, după ce a slujit în ziua de 28 noiembrie la biserica Domnița Bălașa, Vocea Ortodoxă Română scria că: „Muzica bisericească a fost intonată sub conducerea P.S. Sale cu atâta artă, încât frumusețea ei se resimțea chiar după încetarea la intervale a corului armonic”⁵⁷. Așadar, ținând cont că timpul rezervat învățării cântărilor bisericești de către maicile de la Celic era scurt, și că Sf. Liturghie în ziua de

hram urma să fie oficiată, după tradiție, de către noul episcop eparhiot, prefectul județului din inițiativa sa înlesnește transportul corului Catedralei Sf.Nicolae din Tulcea, cor dirijat de maestrul Gh. Zavalide, iar protoiereul județului Tulcea econ. Gh. V. Niculescu cere binecuvântarea episcopului Nifon⁵⁸.

Prima manifestare notabilă a corului avea să vină însă în 1 mai 1911, cu prilejul vizitei Familiei Regale la Sulina. În acea zi, după Te Deumul oficiat în biserica veche, M.S. Regele a vizitat și lucrările de la noua Catedrală, fiind întâmpinat de episcopul Nifon care a ținut un discurs și a înmânat M. Sale cartea pastorală *Ce trebuie să gândească și să înfăptuiască, pentru folosul Dobrogei, Dobrogenii, în timp ce corul de maici de la Celic intona Imnul Regal*; invitate apoi la bordul yahtului regal de către M.S. Regina, corul a executat mai multe cântări religioase și naționale⁵⁹; impresionată plăcut, M. Sa a oferit o bursă la Conservatorul de muzică din București surorii Florica Pretorian, care după terminarea studiilor urma să se reîntoarcă la Celic pentru a conduce corul de maici⁶⁰. În tabelul monahilor care urmau să fie indemnizate de la buget în anul 1911/1912, regăsim și numele unor coriste: Elisabeta Iosanov, Glicheria Ciobanu, Nimfodora Filip, Olga Echimenco, Polixenia Mihalov și Florica Pretorian⁶¹. Toate membrele corului urmau și cursurile școlii Sf.Ana pentru pictură bisericească, pentru țesătorie națională și pentru confecționare de veșminte sacre, școală înființată la 15 august 1909 în această mănăstire nord-dobrogeană⁶². Conform statului de plată din aprilie 1912, corul vocal era format la acea dată din 12 monahii; cele menționate anterior, mai puțin Florica Pretorian care plecase la studii, și încă șapte coriste: Paulina Andrean, Mihala Iosanov, Partenia Sergeev, Raisa Iliev, Serafina Raicof, Steliana Iacob și Tatiana Sava, iar cântărețe la strană erau maicile: Angelina Ivanov († sept. 1915), Epraxia Holubenco, Efrosia Harașova și Gavrila Svicenco⁶³.

Începând cu 1 septembrie 1909 la mănăstirea Celic a fost înființată o școală de adulte frecventată de toate maicile și surorile în vîrstă de până la 40 de ani care învățau aici a citi și a scrie; pe lângă această școală episcopul Nifon înființează și o bibliotecă pe care o dotează cu un număr de 158 reviste și cărți de știință, iar institutorul Brutus Cotovu din Tulcea dăruiește și el 40 de exemplare de aritmetici și de gramatici și Viețile Sfinților, spre a fi distribuite elevilor⁶⁴; la început, diriginta școlii a fost învățătoarea Despina Știucă din Văcăreni, căreia i-a urmat din octombrie 1911, învățătoarea Elena Constantinescu. Considerând că adultele pe lângă carte trebuie să cunoască și muzica bisericească (psaltichia), și mai ales, broderia bisericească,

episcopul Nifon obține în 3 mai 1913 aprobarea numirii ca dirigintă a școlii de adulte a monahiei Magdalina Niculescu din mănăstirea Zamfira (Prahova); aceasta era o cântăreață desăvârșită, căci fusese pregătită de profesorul de muzică psaltică Ștefănaș Popescu, și era și absolventă a școlii de broderie bisericească și națională de la Azilul Elena Doamna⁶⁵. Peste câteva luni însă, maica Magdalina Niculescu fiind bolnavă își dă demisia, și în locul ei, din 1 noiembrie 1913, este numită monahia Nectaria Neculau (n. oct. 1878, Perieți, Ialomița), călugărită în anul 1902 în mănăstirea Pasărea și retrasă apoi la Horezu; era cunoscătoare de limba germană căci urmase cursurile școlii primare și secundare la Brașov și cunoștea psaltichia și țesătoria⁶⁶. Peste un timp, dorind ca maicile „să cunoască nu numai cântecele corale ci și frumoasele melodii bisericești puse pe psaltichie”, episcopul Nifon îl transferă de la parohia Frecăței la mănăstirea Celic, începând cu 1 martie 1916, pe ieromonahul Ioachim Popescu, absolvent al școlii de cântăreți bisericești din Buzău și al seminarului din Galați; acesta urma să conducă școala de adulte și muzică psaltică, maica Nectaria Nicolau școala de țesătorie, iar maica Aglaida Luchian, absolventă a Academiei de artă religioasă de la Sankt Petersburg, urma să conducă școala de pictură și corul vocal⁶⁷. Toate aceste măsuri organizatorice vor fi însă zădărnice de declanșarea primului război mondial; în august 1916, multe maici plecând ca infirmiere să îngrijească răniții, școala de adulte se închide; ieromonahul Ioachim Popescu va fi transferat la Sulina, în locul părintelui Ioan Gheorghiu care fusese mobilizat, iar după război va sluji altarul bisericii Sf. Treime din Bazargic, după care din 1926 va fi numit de episcopul Visarion Puiu, director al școlii de cântăreți din mănăstirea Dobrușa-Soroca; cât despre celelalte maici de la Celic, acestea se vor stabili pe timpul ocupației acolo unde aveau să se simtă mai în siguranță, unele la mănăstirea Adam, altele în satele din Deltă sau din Basarabia.

CORURILE ȘCOLARE TULCENE

De mare ajutor pentru oficierea slujbelor de Duminică și de sărbători ar fi fost și corurile școlare pe care diriginții școlilor primare erau obligați a le forma, prin lege. Din păcate însă, puține coruri școlare au avut o activitate notabilă, cauzele insuccesului fiind împărțite. În primul rând, din cauza schimbării vocii, în aceste coruri se recrutau elevii mai mari, din clasele a IV-a și a V-a, și până să deprindă cum se cuvine răspunsurile Sfintei Liturghii, copiii terminau cursurile școlii primare, și după aceea erau greu de adus la biserică⁶⁸.

În al doilea rând, pentru copii era greu de interpretat pe mai multe voci cântările vechi bisericești, așa cum se cântau ele în străină. „Copiilor le trebuiesc melodii spontane, simple, frumoase și fără pretenții, ceva apropiat de deprinderile și moștenirea muzicală, ceva potrivit cu modul în care trăiesc” se spunea într-o circulară a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, din anul 1926, în care se recomandă tuturor eparhiilor din țară lucrarea apărută de curând de sub tipar Cântările liturghiei pentru copii și popor, pe o voce, a compozitorului Dimitrie G. Kiriac⁶⁹. Nu în ultimul rând, de vină pentru insucces erau și unii învățători care nu-i obișnuiau pe copii cu drumul bisericii și nici ei nu veneau la biserică decât atunci când se oficia vreun Tedeum, și atunci forțați de frica vreunei sancțiuni.

Pentru a-i determina pe învățători să-și îndeplinească această atribuție de serviciu, pe timpuri, revizorul școlar al județului Vasile Vârtolaș, în numele Ligii pentru propășirea Dobrogei, președinte Gr. Tocilescu, instituiseră pentru anul școlar 1897/1898, chiar și un concurs cu premii pentru învățătorii care formau cele mai bune coruri; elevii trebuiau să cunoască Sf. Liturghie, cel puțin pe două voci, precum și cinci imnuri naționale și patriotice, iar corul trebuia să fi cântat în tot cursul anului la serviciul divin⁷⁰. La finalul întrecerii aveau să fie premiați învățătorii: C. Mihăilescu din com. Jijila, C. Banciu din com. Sf. Gheorghe-Deltă, lord. Constantinescu din com. Agighiol, I. Diaconu din com. Somova și Nichifor Ludovic din com. Niculițel, acesta din urmă fiind premiat și la concursul pentru lucrul manual inițiat Ligă⁷¹.

Învățători cunoscători de muzică bisericească, care participau cu regularitate la slujbele religioase, dirijând corul de copii, erau de regulă fii de preoți sau de dascăli bisericești, sau dintre cei care absolviseră seminarul, fără a se hirotoni.

Constantin Mihăilescu, menționat mai sus, dirigintele școlii primare din Jijila, timp de zeci de ani și slujitorul stranei bisericii din comună, era absolvent al seminarului teologic din Ismail (promoția 1877), și mai apoi al școlii normale din Galați; pentru activitatea sa meritorie în învățământ, prin decretul regal nr. 4524 din 29 decembrie 1900, i se va conferi medalia Serviciul Credincios cl. I⁷².

În parohia Telița, în apropierea mănăstirii Celic-Dere, dirigintele școlii primare Gh. Agapie formase cu elevii un cor subvenționat de Casa Bisericii începând de la 1 aprilie 1914. Slujitorul altarului era pr. Marin Popescu, iar slujitorul stranei era Ion Bumbaru, primul dintre cei 12 absolvenți ai școlii de cântăreți din Galați, promoția 1908/1909, transferat aici la inițiativa episcopului Nifon, în ianuarie 1911, de la Catedrala Sf.

Nicolae din Tulcea, unde fusese repartizat inițial⁷³.

În parohia Chilia Veche din Deltă, dirigintele școlii primare C. Leescu, de loc din Călugăreni (Prahova), care era din anul 1907 și cântăreț la biserică Sf. Arhangheli, cu cel mult 15 elevi înființează un cor mixt, pe mai multe voci, care dădea răspunsurile la serviciul divin; corul subvenționat de comună cu modesta sumă de 180 lei anual va activa până în aprilie 1915⁷⁴.

La Somova, învățătorul Marin Racoviță formează cu elevii școlii primare un cor, care cânta duminică și de sărbători serviciul Sf. Liturghii, îndemnând lumea să vină, „cu mai multă dragoste și tragere de inimă la biserică”, iar din aprilie 1916 dirigintelui i se va aproba de către episcopul bisericii Sf. Voevozi cererea de a fi al II-lea cântăreț, cunoscând cântările religioase și tipicul bisericesc din practică, de la tatăl său, părintele Gavril Racoviță⁷⁵.

În vara anului 1937, împreună cu mai mulți intelectuali și gospodari din orașul Isaccea, preotul paroh Gh. Popoiu de la biserică Sf. Gheorghe din localitate, avea să înființeze căminul cultural Ion Creangă, a cărui președinte avea să fie ales; în cadrul căminului, părintele va pregăti și organiza un cor pe patru voci cu care avea să dea serbări și concerte, iar cu elevii de școală primară, tinerii premilitari și elevele extrașcolare avea să formeze un cor bisericesc pe trei voci, care dădea răspunsurile la Sf. Liturghie, cor condus de prezbitera Maria Popoiu și apreciat de multă lume bună⁷⁶.

În paginile revistei tulcene Chemarea în jurul Bisericii și Școlii, părintele paroh Alex. Anghel de la biserică Sf. Împărați din Tulcea adresa părinților îndemnul să-și aducă copiii la biserică, unde, cu glasul lor să mărească pe Cel Atotputernic: <<Trebuie să-l cântăm întâi pe Dumnezeu pentru ca apoi să-l adorăm și să ne închinăm, Lui. Credința și religia nu se învață ci se cântă.... Cea mai aleasă și cea mai puternică bucurie pe care a simțit-o Mântuitorul nostru Iisus Hristos este cea petrecută în ceasul intrării Sale în Ierusalim. Nu poporul gălăgios, nu gloata mare a celor ce ieșeau în cale, îl bucurau pe El, ci vocile nevinovate ale copiilașilor, care cântau: „Osana fiul lui David”. Dacă ar fi ca astăzi Domnul să vină și la noi, m-ași cutremura, când mă gândesc, căci ar găsi copiii noștri muți, căci ei nu știu să cânte Domnului...>>⁷⁷.

ASOCIAȚIA CULTURALĂ „DOBROGEA”

În primăvara anului 1926, asociația culturală Dobrogea care fusese înființată la 1 septembrie 1924, număra deja 200 de membri, avea un cor, o secțiune teatrală, una științifică, una sportivă, una muzical-instrumentală, un mic muzeu și o bibliotecă. Corul

condus de institutorul Panait Ignat, președintele asociației, număra peste 50 de persoane, iar de la înființare, asociația susținuse deja opt festivaluri-artistice, câteva sezători, precum și nenumărate prelegeri în Tulcea, în județ, și în sudul Basarabiei⁷⁸.

Duminică 7 iunie 1925, cu vaporul Traian al societății de pescărie tulcene Delta Dunării, frumos pavoazat, asociația culturală Dobrogea ajungea la Sulina, unde era așteptată de un numeros public; la apropierea de chei, corul va intona Hora Dobrogeană, iar seara, în sala comunității elene, iluminată gratuit de la Uzina electrică a comandorului Adam Jijie, avea să fie susținut un festival-cultural; în partea teatrală a fost interpretată drama într-un act Comoara, a talentatului scriitorului Victor Eftimiu, care era și membru al asociației, s-au recitat poezii, iar corul a interpretat cântece populare, îndelung aplaudate⁷⁹.

În același an, de praznicul Adormirii Maicii Domnului, ocazionat și de sfințirea bisericii noi din comuna Ciucurova, asociația avea să organizeze un festival-artistic în acea localitate, iar corul va da răspunsurile în timpul slujbei divine⁸⁰.

Cu ocazia inaugurării noului local al școlii normale din Tulcea, în Duminică din 22 noiembrie 1925, corul avea să cânte Hora Dobrogeană, iar corul elevilor școlii normale dirijat de dna. profesoară Valeria Zavalide, secundat de orchestra școlii formată de maestrul Friedrich Prohasca, aveau să cânte Imnul Regal și un Marș⁸¹. Școala normală funcționa în fosta cazarmă a regimentului 7 vânători, distrusă în timpul războiului, și reparată radical începând cu primăvara anului 1923. La inaugurare aveau să participe ministrul instrucțiunii publice, prof. dr. C. Anghelescu, secretarul general al

ministerului, G. Valaori, directorul general al învățământului, Petre Ghițescu, vicepreședintele camerei, Șt. Ioan, ș.a.; directorul delegat al școlii era profesorul de limbi clasice Hristian Țapu, de la liceul de băieți din localitate, publicist, folclorist, animator al vieții culturale tulcene⁸².

În seara de 19 decembrie 1925, în sala cinematografului Regal din Tulcea, asociația dădea un „grandios festival artistic”; corul aflat sub bagheta institutorului Ignat, președintele asociației, a interpretat cântece populare; secțiunea de teatru a jucat comedia într-un act și trei tablouri Ovidiu Șicană, profesorul Xantopol a dat un concert de violină, publicistul local Ștefan Staub, secretarul asociației, a declamat poezia Bătrâni de Octavian Goga, iar la sfârșit a fost prezentat tabloul vibrant Încoronarea M.M.L.L. Regele și Regina României Mari; după obiceiul vremii, festivalul seral fusese precedat de o producție în matineu dată la orele 3 după-amiază, pentru elevii de curs secundar⁸³.

Pentru procurarea de instrumente și note muzicale, Casa Școlilor și Culturii Poporului din Ministerul Instrucțiunii Publice avea să pună în vara anului 1925 la dispoziția asociației culturale Dobrogea suma de 2 mii lei, iar în bugetele pe anul 1926, prefectura județului avea să subscrie o subvenție de 2 mii de lei, iar primăria orașului Tulcea 10 mii de lei⁸⁴.

În lipsa unui local propriu, asociația culturală Dobrogea va organiza seri de conferințe în fiecare sâmbătă în mod gratuit pentru cetățenii orașului, în sala cercului didactic⁸⁵. Inaugurarea localului asociației, care pe viitor se va numi Ateneul Popular Dobrogea, va avea loc în seara de 14 februarie 1926, în localul M. Delly din str. Carol I, unde se va aranja și o bibliotecă și un mic muzeu⁸⁶.

În 28 aprilie 1926, avea să sosească în localitate decanul scenei române Constantin Nottara, iar Ateneul Popular Dobrogea, va lua inițiativa de a i se face o primire care să iasă din cadrul oficialității banale. Seara, la cinema Regal, clădire cu 300 locuri la parter și 100 locuri la etaj, a avut loc reprezentarea piesei Fata Muzicantului, unde „talentul încă în vigoare a septuagenarului artist a înduioșat sala prin jocul său desăvârșit. Păcat că sunt atât de rare aceste momente!”⁸⁷.

ANSAMBLURI CORALE VIZITATOARE

În perioada studiată, un rol însemnat în cultivarea publicului tulcean, în ceea ce privește muzica religioasă, l-au avut și concertele corale susținute de către ansamblurile de prestigiu din județele învecinate care aveau să viziteze orașul Tulcea.

Progresul Tulcei (nr. 3 din 24 mai 1925), notează că, în seara zilei de 20 mai, societatea muzicală *Gavriil Musicescu* din Ismail, înființată prin strădania părintelui Grigorie Leu (viitorul episcop al Hușilor), susținuse pe scena *Sălii de Conferințe* a orașului un concert coral (cu și fără acompaniament, din autori români și străini, cântece religioase, populare, valsuri); în după-amiaza aceleiași zile, societatea prezentase un matineu cu intrarea gratuită pentru elevii și elevele de curs secundar; a doua zi de dimineață, societatea avea să dea *răspunsurile* la hramul bisericii *Sfinții Împărați* din localitate; cu această ocazie, prefectura județului Tulcea a donat pentru fondul cultural al societății din Ismail 5 mii de lei.

În anul următor, în cadrul unui turneu întreprins în orașele dunărene, în seara zilei de 28 iunie 1926,

societatea Gavriil Musicescu din Ismail avea să susțină un nou concert în Sala de Conferințe din Tulcea. Conform programului publicat în Curierul Tulcei din 4 iulie 1926, prima parte a concertului s-a deschis cu Imnul Regal de Ed. Hübsch, interpretat de corul și orchestra societății, aflate sub bagheta maestrului diriginte Al. Popescu. A urmat cuvântarea publicistului Elefterie Negel-Caliacra, fost director de școală și redactor al ziarului de mai sus, mutat de curând la Ismail, după care au fost interpretate următoarele piese corale populare: Nu-i dreptate de Gh. Dima, Pe deal de Augustin Bena, Lângă leagăn de Nic. Oancea, și solurile executate de dna. Șchiopu, mezzosoprană, absolventă a conservatorului din Moscova: Fetița sufletului meu de Dargamârschi; Mă iubește oare? de Pietro Mascagni; De ce plâng?, de E. Careni, ca în finalul primei părți, corul și orchestra să interpreteze Valurile Dunării de Iosif Ivanovici. În a doua parte a programului a fost interpretată Bandura de I. Davidovschi, fantezie ucraineană, cor mixt cu soliști și orchestră, dna Șchiopu mezzosoprană, dl. A. Popov bas, iar în ultima parte a programului au fost interpretate piesele Ape de primăvară de I. Rahmaninov, Ghiocelul de Alexander Grecianinov, solistă dna. Șchiopu, și opereta Crai Nou de C. Porumbescu, cor mixt, solist și orchestră.

La sosirea în portul Tulcea, după obiceiul locului, atunci când orașul era vizitat de oaspeți de seamă, societatea corală fusese primită la debarcader de primarul orașului, avocatul Aurel Teodorescu, după care, cu muzica în frunte, cortegiul s-a îndreptat spre centru orașului. Primăria a oferit dejunul și dineul, sala și încartiruirea în mod gratuit, la concert au asistat toate

oficialitățile în frunte cu prefectul județului, sala a fost arhiplină iar succesul moral înălțător; la final, secretarul general al ministerului industriei, Popovici care a onorat cu prezența sa concertul a oferit 5 mii de lei ca primă atenție, și a promis un ajutor prețios ca o astfel de societate să poată trăi⁸⁸.

Aflată în trecere spre Ismail, societatea corală Armonia din Brăila, formată în marea majoritate din intelectuali, având ca dirigor pe Vintilă Voiculescu, a susținut în seara zilei de sâmbătă, 28 mai 1927, în Sala de Conferințe, un mare concert coral; pentru a doua zi, Duminică, Oglinda Tulcei anunța în programul asociației susținerea unui concert religios la catedrala Sf. Nicolae⁸⁹; de regulă, societatea Armonia, asemeni tuturor ansamblurilor corale de la acea vreme, avea în repertoriul său atât cântări laice, cât și cântări religioase precum: Bucurați-vă întru Domnul (D. Borniasky), Cântați Domnului cântare nouă (Is. Vorobchievici), Oratoriul pentru Vinerea Mare (Gh. Mandicevschi), Tatăl Nostru (Ciprian Porumbescu)⁹⁰.

La vremea aceea, Sala de Conferințe în care au avut loc concertele, aflată într-o clădire impunătoare cu etaj, construită în 1910 și reparată radical în 1924, în care mai funcționa și o școală primară mixtă, era considerată totuși nepotrivită ca sală de teatru comunal. Conform Gazetei Poporului din 15 septembrie 1926, avea un spațiu imens, fiind foarte înaltă față de celelalte dimensiuni care nu erau proporționale; la mai mult din jumătatea înălțimii sale, poseda o centură care nu se știe ce era, loji sau galerie; scena era mult prea mică față de lățimea sălii și redusă în adâncime, intrarea se făcea numai dintr-o parte, iar în spatele ei nu exista un coridor de comunicație. Nemaifiind întreținută cum

se cuvine, cu timpul clădirea se va ruina, iar după cutremurul din 1940 va fi demolată. Printre ultimele manifestări din Sala de Conferințe, menționate în presa locală, se va număra și concertul religios, din seara de 6 mai 1928, al corului bisericii Acoperământul Maicii Domnului aflat sub conducerea lui P. Cernigov, „debutul acestei înjghebări dând speranțe...”⁹¹.

Din toamna anului 1931, avea să fie pus în funcțiune cinematograful Select, „singurul loc care oferea orașenilor câteva ore de plăcută recreație” unde vor avea loc și reprezentațiile teatrale⁹².

DESPRE REMUNERAREA CORIȘTILOR

Potrivit Legii clerului mirean și seminariilor din 1893, în parohiile urbane, cheltuielile pentru întreținerea cultului erau în sarcina comunelor, acestea fiind datoare să înscrie din oficiu sumele necesare în bugetul lor. Deasemenea, comunele urbane erau datoare să întrețină și de aici înainte corurile la bisericile foste întreținute de Stat, care s-au găsit având coruri în momentul punerii în aplicare a legii de mai sus (art. 36)⁹³.

Constituite mai mult din taxe asupra comerțului, bugetele comunelor urbane erau însă sărăcăcioase și de abia făceau față mulțimii de cheltuieli strict necesare pentru bunul mers al urbei, precum plata pompierilor, pazei de zi și de noapte, iluminatului public, serviciului sanitar, salubrității, ajutorului nevoiașilor cu hrană și lemne de foc.

În primăvara anului 1910, Consiliul comunei urbane Sulina avea să șteargă din bugetul de venituri și cheltuieli pe anul financiar 1910/1911, suma de 3.480 lei, ce se acordase până atunci pentru

întreținerea corului. Având în vedere că ansamblul coral era bine alcătuit, ca dovadă prestația corului din timpul Expoziției naționale generale (1906), și că avea și menirea să înalțe și să cultive sentimentele naționale la Gurile Dunării și să lase o primă impresie plăcută în sufletele străinilor, care intrau pentru prima dată în țara noastră și se opreau pentru puțin timp în oraș, episcopul Nifon al Dunării-de-Jos avea să intervină pe lângă ministerul de interne pentru înscrierea din oficiu în bugetul acelei comune, pe lângă suma necesară pentru întreținerea clerului local, și suma ce se cuvenea corului⁹⁴.

După război, din cauza greutăților financiare, comuna s-a văzut silită în anul 1918/1919 să reducă această subvenție la două mii de lei, cu promisiunea ca îndată ce mijloacele vor permite, această subvenție să fie readusă la patru mii de lei. Din subvenția acordată, nu puteau fi plătiți îndeajuns de mulțumitor nici cei 12 coriști ce figurau pe stat, și cu atât mai puțin cele 24 de persoane care în mod real compuneau corul și care cântau în speranța de a fi plătiți cu începere de la 1 aprilie 1919, restul de două mii de lei urmând să fie plătiți ca și până acum de Casa Bisericii. Pentru întocmirea bugetului pe anul 1919/1920 însă, prefectura județului comunicase primăriilor că sunt dispensate de a mai plăti subvențiile obligatorii; în această situație, pentru a nu risca să rămână și de aici înainte cu 2.000 de lei, dirijorul Gh. Hariton solicita episcopiei și prefecturii, să se prevadă în buget suma întreagă de 4000 lei⁹⁵.

Conform dării de seamă a parohiei Sulina din 1937, corul sub conducerea maestrului Sever Tănăsescu nu mai era retribuit de minister de 9 ani iar parohia făcea eforturi ca să poată ușura greutățile materiale ale membrilor; anual trecea în buget 2.000-5.000 lei și apela la ajutorul primăriei, CED-ului, Ligii Navale Române și altor binevoitori⁹⁶.

În vara anului 1919, pe timpul primarului Grigore Musculiu, corul Catedralei Sf. Nicolae din Tulcea era format din 30 coriști și coriste, având ca diriginte pe prof. Gh. Zavalide; din statul de plată pe luna iulie acel an, dirigintele corului primea 210 lei, iar coriștii erau plătiți cu sume între 12 și 40 de lei, cel mai mult primind tenorii Mardan I., Nițescu D., Lungulescu N., și basul Coca I. respectiv câte 40 lei, iar dintre coriste dna. Vagner Margareta (alto I) (22 lei) și sopranele Jelescu A. și Avramescu V. (22 lei), la vremea când kilogramul de pâine populară la Tulcea era 2 lei⁹⁷.

Față de greutățile traiului și scumpetea din primii ani de după război, sumele date coriștilor erau

modice, însă, la fel de modestă era și retribuția personalului bisericesc; în parohiile urbane, de pildă, din vara anului 1919, preotul paroh cu seminarul de gradul II urma să primească lunar 250 lei, preotul ajutor 150 de lei, iar cântărețul bisericesc 120 lei⁹⁸.

De regulă, plata coriștilor care depindea mult de subvenții și caritatea creștină, se acorda mai mult drept încurajare și stimulent pentru continuitatea activității. În anii '30, anii crizei economice, au fost și voci care considerau că fiecare parohie ar fi trebuit să-și înființeze un cor bisericesc, cu conlucrarea elevilor de la școlile primare unde preoții predau religia, cor care să-și pună la dispoziția bisericii serviciile în mod gratuit, iar după unii pregătirea corurilor ar fi trebuit să fie în sarcina cântăreților bisericești⁹⁹.

Plătiți și așa cu salarii modice, cântăreții bisericești avuseseră cel mai mult de suferit de pe urma repetatelor curbe de sacrificiu, din timpul anilor de criză, iar pe motive de economii bugetare, multe parohii rurale funcționau în loc de doi cântăreți, numai cu câte un cântăreț, cu care nu se putea face un serviciu după cum cerea tipicul bisericesc¹⁰⁰.

În februarie 1935, când a reînființat corul Catedralei Sf. Nicolae din Tulcea, părintele paroh Ion Vasilian le-a spus coriștilor că dacă va obține subvenții le va plăti fiecăruia după aprecierea sa; nu a fixat salariu nimănui, și nici vreun angajament nu s-a făcut, iar celor mai buni coriști le-a dat mai mult ca celorlalți¹⁰¹.

Pentru menținerea corului până în anul 1941, părintele Vasilian s-a străduit și a obținut pentru retribuirea coriștilor sume de bani de la Institutul Filarmonic Național din București și de la autoritățile comunale, iar când autoritățile nu au putut să-i acorde subvenții, a apelat la credincioșii din oraș care l-au ajutat. Mai mult, în anul 1939, pe un loc viran ce aparținea bisericii, părintele paroh avea să clădească o casă pentru cântărețul bisericii, fapt deosebit, căci la vremea aceea, slujitorii stranei nu primeau indemnizații pentru plata chiriei.

Coruri bisericești pe trei sau patru voci, asemeni celor din marile orașe, era imposibil de a se înființa în toate parohiile din țară, susținerea lor fiind costisitoare, iar personal cu voci frumoase, cu o anumită cultură muzicală și disciplinat, era greu de găsit. După terminarea războiului, pe la începutul anilor '50, ieșind de sub influența unor curente muzicale străine, aveau să fie prelucrate și armonizate cântările tradiționale de strănă, după care putea cânta cu evlavie în biserică tot poporul.

FROM THE PAST OF THE TULCEA CHURCH CHOIRS

Abstract: Based on archival documents and information from the press of the time, this study reconstructs the

history of several church choirs in Tulcea County, from their establishment until the outbreak of the Second World War, their activity being highlighted also through the lens of the local social-cultural climate.

Keywords: Church music, church singer, church, monastery, local history.

NOTE

- [1] * Institutul de Istorie ecleziastică "Nicolae Bocușan" al Universității "Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca.
- [2] „Biserica Ortodoxă Română” („BOR”), anul XXII, nr. 10, 1898, p. 117.
- [3] „Cultura”, anul XII, nr. 1-2, aprilie-mai 1923.
- [4] „Viața Adevărată”, anul II, nr. 23 și 24, 1-15 decembrie 1935.
- [5] Mihail Gr. Poslușnicu, *Istoria Muzicii la Români*, ed. Cartea Românească, București, 1928, pp. 194-195.
- [6] Virginia Dima, Aurel Munteanu, Liceul Spiru C. Haret Tulcea (1883-1983), București, pp. 50-55.
- [7] Mihail Gr. Poslușnicu, op. cit., p. 205.
- [8] Arhiva Parohiei Enisala (în continuare AP Enisala), Adresă *Solidaritatea* nr. 49 din 3 iunie 1903 și Program.
- [9] „Monitorul Oficial” (în continuare „MO”) nr. 88 din 20 iulie 1904, p. 4127.
- [10] Nicolae-Sorin, Ion, pr., Catedrala Episcopală „Sfântul Ierarh Nicolae”, Tulcea, 2009, p. 19.
- [11] Virginia Dima, Aurel Munteanu, op. cit., pp. 53-54.
- [12] Arhiva Episcopiei Tulcea (în continuare AET), dosar nr. crt. 87, Fond Parohia Sf. Nicolae Tulcea, Adresă Protoierie nr. 451/6 octombrie 1920.
- [13] „Dobrogea Jună”, anul XVIII, nr. 216, 21 septembrie 1924.
- [14] Idem, anul XVIII, nr. 151, 6 iulie 1924.
- [15] Idem, anul XVIII, nr. 159, 16 iulie 1924.
- [16] „Vocea Adevărului”, anul I, nr. 17, 15 septembrie 1912.
- [17] „Universul”, anul 51, nr. 320, 22 noiembrie 1934; idem, anul 51, nr. 338, 10 decembrie 1934.
- [18] AET, dosar nr. crt. 423, Fond Parohie Sf. Nicolae Tulcea, Adresă nr. 50/25 februarie 1943.
- [19] Ibidem, Adresă nr. 50/25 februarie 1943.
- [20] Idem, dosar nr. crt. 86, Fond Parohie Sulina, Adresă nr. 11/25 februarie 1914.
- [21] Carmen Sylva, Pe Dunăre, 27 aprilie-3 mai 1904, Socec, București, 1904, pp. 58-61.
- [22] Amintiri despre Jubileul de 40 de ani de Domnie a M.S.Regelui Carol I 1866-1906, București, Imprimeria Statului, 1906, pp. 282-283.
- [23] „MO” nr. 42 din 6 iunie 1907, p. 1605.
- [24] AET, dosar nr. crt. 86, Fond Parohie Sulina, Adresă nr. 63/5 noiembrie 1909.
- [25] Ibidem, Adresă nr. 11/25 februarie 1910.
- [26] „Vocea Adevărului”, anul I, nr. 5, 22 iunie 1912.
- [27] Idem, anul I, nr. 7, 6 iulie 1912.
- [28] „Universul”, anul XXIV, nr. 181, 5 iulie 1906.
- [29] Alături de cei enumerați mai cântau în cor, fără a fi plătiți: Petru Parușco, Petru Zampieri, Nicolae Comârzan, Ecaterina Orcula, Elena Nedelcu, Elena Gheorghide, Maria Roșca, Ecaterina Tzantzaru, Ecaterina Pârveu, Elisabeta Hariton, Elisabeta Popa și Zoie Răducanu. v. AET, dosar nr. crt. 86, Fond Parohie Sulina, Adresă nr. 430/24 aprilie 1919.
- [30] Ibidem, Cerere nr. 1162/1 noiembrie 1920.
- [31] Ibidem, Proces Verbal din 7 octombrie 1919.
- [32] „Universul”, anul XL, nr. 13, 19 ianuarie 1922.
- [33] Idem, anul XL, nr. 17, 25 ianuarie 1922.
- [34] „Oglinda Tulcei”, anul II, nr. 24, 20 ianuarie 1928.
- [35] Arhiva Națională, Direcția Județeană Tulcea (în continuare ANDJT), Fond Prefectura Tulcea. Serv. Adm., dosar nr. crt. 415/1928, f. 12.
- [36] „Universul”, anul 51, nr. 285, 18 octombrie 1934.
- [37] „Dobrogea Jună”, anul XXXIV, nr. 46-47, 5 martie 1938 și nr. 183, 1 decembrie 1938.
- [38] Idem, anul XXVII, nr. 113, 30 iulie 1932.
- [39] „Vestitorul”, anul VIII, nr. 10, octombrie 1932.
- [40] Simion Vărgolici, pr., Dare de seamă cu privire la activitatea Consiliului Parohial al parohiei Bisericii Catedrale Sf. Nicolae din orașul Sulina, între anii 1930-1937, Tip. George Jorică, Galați, 1937, p. 7.
- [41] AET, dosar nr. crt. 81, Fond Parohie Măcin, Adresă nr. 24/30 mai 1914.
- [42] Ibidem, Proces Verbal din 27 septembrie 1913.
- [43] „BOR”, anul XXXIV, nr. 10, ianuarie 1911, p. 1093.
- [44] AET, dosar nr. crt. 81, Fond Parohie Măcin, Cerere nr. 571/19 mai 1914.
- [45] Ibidem, Adresă nr. 394/18 aprilie 1915.
- [46] Ibidem, Proces Verbal din 12 iunie 1915. Eraclie Aslan și Ion Nicolof erau comercianți și apar ca donatori în „BOR”, anul XXXII, nr. 3, iunie 1908, p. 359.
- [47] AET, dosar nr. crt. 81, Fond Parohie Măcin, Aprobare Episcopie nr. 777/27 iunie 1915.
- [48] „Vestitorul”, anul IV, nr. 1-2, ianuarie- februarie 1929.
- [49] Idem, anul VI, nr. 6, iunie 1930.
- [50] „Dobrogea Jună”, anul XXVII, nr. 52, 2 aprilie 1932; idem, anul XXVII, nr. 55, 7 aprilie 1932.
- [51] AET, dosar nr. crt. 424, Fond Parohie Măcin, Adresă nr. 3347/4 iulie 1936.
- [52] „Școala Țăranului”, anul I, nr. 3, martie 1937, pp. 90-94.
- [53] AET, dosar nr. crt. 424, Fond Parohie Măcin, Adresă nr. 3347/4 iulie 1936.
- [54] „Căminul Cultural”, anul IV, nr. 5-6, mai-iunie 1938, p. 278.
- [55] Idem, anul V, nr. 7, iulie 1939, p. 626.
- [56] AET, dosar nr. crt. 50, Fond Mănăstirea Celic, Adresă Episcopie nr. 1503/4 august 1909.
- [57] „Vocea Ortodoxă Română”, anul I, nr. 5, 10 decembrie 1904.
- [58] AET, dosar nr. crt. 50, Fond Mănăstirea Celic, Adresă protoierie nr. 946/27 iulie 1909.
- [59] „BOR”, anul XXXV, nr. 2, mai 1911, pp. 230-231.
- [60] În iunie 1914, Florica Pretorian, absolventă a clasei de principii și armonie, solicita acordarea unei burse, pe timp de 2 ani, pentru completarea studiilor

- muzicale. v. AET, dosar nr. crt. 50, Fond Mănăstirea Celic, Adresă Episcopie nr. 1093/16 iunie. 1914.
- [61] Ibidem, Adresă Mănăstirea Celic nr. 31/14 aprilie 1911.
- [62] Roman Sorescu, arh., *Monastirile Dobrogei*, București, 1914, pp.111-120.
- [63] AET, dosar nr. crt. 50, Fond Mănăstirea Celic, Stat aprilie 1912.
- [64] „Supliment Albina”, anul III, nr. 9, 28 noiembrie 1910, p.143.
- [65] AET, dosar nr. crt. 50, Fond Mănăstirea Celic, Adresă Episcopie nr. 435/26 martie 1913.
- [66] Ibidem, Adresă Episcopie nr. 1685/6 noiembrie 1913.
- [67] Ibidem, Adresă Episcopie nr. 247/1 februarie 1916.
- [68] „Școala și Biserica”, anul IX, nr. 7 și 8, iulie-august 1906, pp.118-120. Semnatarul articolului, econ. Ioan Vasilescu, propunea extinderea obligativității participării elevilor în corurile școlare până la vârsta de 19-20 ani, aceste coruri transformându-se astfel în adevărate coruri țărănești.
- [69] „Buletinul Eparhiei Argeșului”, anul I, nr. 16, 15 august 1926.
- [70] „Învățământul Primar”, anul IV, nr. 6, 15 iunie 1898, pp.199-200.
- [71] „Centrul Dobrogei”, anul I, nr. 18, 5 octombrie 1898.
- [72] „MO” nr. 219 din 1 ianuarie 1901, p. 8934.
- [73] AET, dosar nr. crt. 82, Fond Parohie Telița, Adresă nr. 23/7 noiembrie 1914; Proces Verbal din 30 ianuarie 1911.
- [74] Idem, dosar nr. crt. 92, Fond Parohie Chilia Veche, Adresă Protoierie nr. 530/22 septembrie 1914.
- [75] Idem, dosar nr. crt. 100, Fond Parohie Somova, Proces Verbal din 1 aprilie 1916.
- [76] Idem, dosar nr. crt. 424, Fond Parohie Sf. Gheorghe Isaccea, Memoriu (25 august 1943).
- [77] „Chemarea în jurul Bisericii și Școlii”, anul I, nr. 5-6, august-septembrie 1936.
- [78] „Progresul Tulcei”, anul II, nr. 1, 4 aprilie 1926.
- [79] Idem, anul I, nr. 4, 14 iunie 1925.
- [80] „Dobrogea Jună”, anul XIX, Nr. 184, 18 august 1925.
- [81] „Progresul Tulcei”, anul I, Nr. 30, 29 noiembrie 1925.
- [82] „Dobrogea Jună”, anul XIX, nr. 269, 27 noiembrie 1925.
- [83] „Progresul Tulcei”, anul I, nr. 34, 27 decembrie 1925.
- [84] Idem, anul I, Nr. 6, 14 iunie 1925; idem, anul I, nr. 33, 20 decembrie 1925.
- [85] „Dobrogea Jună”, anul XIX, nr.141, 24 iunie 1925.
- [86] „Progresul Tulcei”, anul I, nr. 41, 21 februarie 1926.
- [87] Idem, anul II, nr. 4, 7 mai 1926.
- [88] „Curierul Tulcei”, anul V, nr. 170, 4 iulie 1926.
- [89] „Oglinda Tulcei”, anul I, nr.8, 28 mai 1927.
- [90] „Anuarul Ateneului Român pe 1928”, București, 1930, p. 249.
- [91] „Progresul Tulcei”, anul IV, nr. 2, 21 mai 1928.
- [92] „Dunărea”, anul I, nr.1, 4 octombrie 1938.
- [93] Lege și regulamentul asupra clerului mirean și epitropiilor bisericesti, precum și legea seminariilor, Imprimeria Statului, București, 1894, pp. 19-20.
- [94] AET, dosar nr. crt. 86, Fond Parohie Sulina, Adresă Episcopie nr. 457/5 martie 1910.
- [95] Ibidem, Cerere nr. 430/24 aprilie 1919.
- [96] S. Vărgolici, econ., Dare de seamă a Consiliului Parohial al Bisericii Catedrale „Sf. Nicolae” din orașul Sulina, între anii 1930-1937, Tip. George Jorică, Galați, 1937, p. 7.
- [97] ANDJT, Fond Primăria Oraș Tulcea. Serv. Financiar, dosar nr. crt. 9/1919, f. 148.
- [98] „MO” din 3 iulie 1919, pp. 3870-3871.
- [99] „BOR”, anul L, nr. 10, octombrie 1932, p. 679.
- [100] „Dobrogea Jună”, anul XXIX, nr. 75, 25 iunie 1933.
- [101] AET, dosar nr. crt. 423, Fond Parohie Catedrală Tulcea, Proces Verbal din 10 iulie 1937.